

2. ЛІСОВА ПОЛІТИКА І МЕНЕДЖМЕНТ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

УДК 520.335:630

Проф. Є.В. Мішенін, д-р екон. наук – Сумський НАУ

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ ОСНОВ ВІДТВОРЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Розглядаються принципи формування і регулювання організаційного і економічного механізму довкільно-орієнтованої трансформації прав власності на ліси і пов'язаної з ними економічної діяльності. Запропонована його функціональна структура.

Ключові слова: лісове господарство, реформування, форми власності, економічні інструменти.

Prof. E.V. Mishenin – National Agricultural University of Sumy

Transformation of ecological-economic basis of reproduction of forest resources

The principles of formation and regulating of the organizational and economic mechanism of environmentally oriented transformation of property rights for forests and related economic activities are considered. Its functional structure is proposed.

Keywords: forestry, reforming, types of ownership, economic instruments.

Сучасна державна система лісогосподарювання в Україні як адміністративна сукупність управлінських, лісогосподарських і лісозаготівельних структур є недостатньо ефективною для досягнення оптимальної лісистості території, підтримки необхідного екологічного стану лісів, раціонального їх використання і відтворення. Недосконалість організаційного, економічного, екологічного, правового механізмів лісокористування ускладнює процес формування ринкових відносин у сфері використання і відтворення лісових ресурсів. Реформування економіки лісового господарства на ринкових засадах у контексті реалізації принципів сталого розвитку та екосистемного управління лісами неможливе без змін фундаментальних відносин – відносин власності у лісоресурсній сфері [1, 2].

Реформування лісоресурсних відносин, процес приватизації лісів, приватна власність на земельні участі лісового фонду (стихійно вже започатковано інститут приватної власності на ліси) вимагають створення організаційно-економічних механізмів лісівничо-екологічного регулювання лісоволодіння.

Зважаючи на сказане, вважаємо за необхідне створення науково-практичної основи для екологічно збалансованого, економічно обґрунтованого регулювання відносин власності у сфері лісокористування та лісовирощування – структурно-функціональної схеми формування та регулювання організаційно-економічного механізму еколого-орієнтованої трансформації форм власності на ліси та лісогосподарювання на ринкових засадах.

Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічної спрямованості трансформації форм власності на ліси та лісогосподарювання по-

винен бути орієнтованим на збільшення економічного, екологічного та соціального потенціалу лісів, підвищення їх ринкової доходності за умов поступового раціонального роздержавлення економіки лісового господарства, суспільно обґрунтованої приватизації лісів.

Таким чином, формування, розвиток і функціонування цього організаційно-економічного механізму має забезпечувати:

- поступовий перехід до ринково орієнтованих лісоземельних (лісоресурсних) відносин, формування та існування на їх основі різних форм власності на ліси;
- створення приватного лісоволодіння та лісогосподарського підприємництва на екосистемній основі конкурентного державному лісогосподарювання (перш за все, на ерозійно небезпечних сільськогосподарських угіддях);
- підвищення рівня лісистості території, продуктивності лісів та покращення їх лісівничого та екологічного стану;
- збереження і розширення агролісових ландшафтів та біологічного різноманіття лісових біогеоценозів;
- раціональну максимізацію задоволення потреб суспільства у соціально-екологічних користностях лісу;
- безперервне та невичерпне багатоцільове інтегроване лісокористування;
- прискорення реабілітації радіаційно забруднених територій та лісів.

Організаційно-економічний механізм забезпечення екологічно орієнтованої трансформації форм власності на ліси та лісогосподарювання ми розглядаємо як систему організаційних та економічних важелів (підмеханізмів), форм і методів управління роздержавленням та приватизацією лісів, формуванням та розвитком ринково орієнтованого лісогосподарського підприємництва, які в комплексі повинні забезпечувати екологічно сталий розвиток лісового господарства за умов перехідної економіки.

Основні принципи формування та регулювання організаційно-економічного механізму трансформації форм власності на ліси та відповідного підприємницького лісогосподарювання можуть бути представлені таким чином:

- принцип наукової обґрунтованості доцільності роздержавлення сфери використання та відтворення лісових ресурсів, розвитку відповідних приватизаційних процесів і формування ринково орієнтованого підприємницького лісогосподарювання. Це обумовлює, зокрема, урахування взаємозв'язку та взаємообумовленої дії економічних законів лісового господарства і закономірностей розвитку лісових екосистем, а також ринкових механізмів використання і відтворення лісових ресурсів в умовах різноманіття форм власності на ліси;
- системний підхід до управління трансформацією еколого-економічних основ використання і відтворення лісових ресурсів. Він потребує розглядати ліс як соціально-еколого-економічну систему, що характеризується різноманітними параметрами (лісівничими, технологічними, лісогосподарськими, екологічними, економічними, соціальними, рекреаційними, лісогосподарським, грошовими та ін.) і взаємодіє з достатньо нестабільним ринковим середовищем. Цей підхід дає змогу урахувати всі необхідні взаємозв'язки та взаємодії в системах (механізмах) управління приватизацією лісів та приватним лісоволодінням. Застосування системного підходу особливо потрібне на початковому етапі визначення доцільності та можливості приватизації окремих ділянок лісового фонду;

- принцип екологізації управління лісовим господарством та лісами. Екологізація управління лісогосподарюванням, зокрема приватизаційними процесами, пов'язана, безумовно, з раціональним використанням середовищезахисних функцій лісів, а також з інтенсифікацією лісоексплуатації на екосистемній основі.
- принцип формування та розвитку конкурентних переваг в системі управління приватним лісоволодінням;
- принцип соціальної орієнтації організаційно-економічного механізму управління трансформацією форм власності на ліси та лісогосподарювання. Кінцевою метою функціонування цього механізму повинно бути підвищення добробуту населення та якості життя на основі більш повної реалізації сировинних та соціально-екологічних функцій лісових ресурсів, а також забезпечення соціально справедливого користування лісовими послугами (для кожного громадянина);
- принцип правової регламентації управління роздержавленням економіки лісового господарства, приватизацією лісів та розвитком підприємницького лісогосподарювання. Це потребує економіко-правового регулювання процесів управління приватизацією лісів з урахуванням екологічних факторів використання та відтворення лісових ресурсів.

Визначення напрямів (складових) формування організаційно-економічного механізму еколого-орієнтованої трансформації форм власності на ліси містить певні труднощі, адже структура та співвідношення його окремих елементів визначаються конкретними регіональними лісівничо-екологічними проблемами та задачами, які на даний час вирішуються у лісоресурсній сфері.

Основні напрямки формування та регулювання організаційно-економічного механізму екологічно орієнтованої трансформації власності на ліси та лісогосподарювання включають такі економічні механізми (підмеханізми, інструменти, важелі):

- механізми грошової оцінки лісоземельних угідь;
- фінансово-кредитну систему приватного лісоволодіння, лісогосподарського підприємництва;
- механізми стимулювання та підтримки приватного лісоволодіння, екосистемного використання та відтворення лісових ресурсів;
- екологоорієнтовану систему платежів за лісокористування, податків на лісову власність;
- лісоекологічне страхування;
- інвестиційно-інноваційну лісогосподарську діяльність;
- механізм ціноутворення на продукцію приватного лісогосподарського виробництва;
- еколого-економічну відповідальність за лісопорушення.

Організаційні механізми включають такі складові:

- організацію екосистемного управління лісами, лісовим господарством на ринкових засадах;
- організаційну структуру еколого-орієнтованого управління приватизацією лісів;
- систему лісовпорядкування, програмування, планування приватизаційних процесів, формування та розвитку лісогосподарського підприємництва;
- механізм оренди лісоземельних угідь, комерційний розрахунок у сфері лісовирощування;
- еколого-економічний контроль, аналіз (аудит) стану лісоземельних угідь щодо їх приватизації та розвитку приватного лісоволодіння;
- маркетинг розвитку оренди та формування приватного лісоволодіння;

- неекономічне сприяння розвитку приватного лісоволодіння (консалтинг, діяльність громадських організацій).

Важливо зазначити, що організація управління приватизаційними процесами в лісоресурсній сфері повинна передбачати створення в органах державного управління лісовим господарством різного рівня спеціальних відділів, які б займались проблемами реформування відносин власності, роздержавлення галузі, реструктуризації лісового фонду. У їх склад доцільно ввести фахівців з лісівничого маркетингу підготовкою яких треба ще займатися) щодо вивчення можливості розвитку ринку приватного лісоволодіння та підприємницького лісогосподарювання. Наприклад, доцільність здійснення оренди лісів зумовлена такими моментами: важливо виявити потенційних орендарів лісових ділянок для різних видів лісокористування; потрібна певна реклама результативності (рентабельності) оренди лісів; необхідно визначити ціну оренди (орендну плату).

Необхідно зазначити, що необхідно формувати та розвивати систему лісівничо-екологічного аудиту, який має стати ефективним інструментом, обов'язковою складовою механізму визначення доцільності та можливості приватизації окремих ділянок лісового фонду, а також визначення еколого-економічної результативності приватного лісоволодіння (лісовирощування).

В умовах реформування відносин власності у сфері використання і відтворення лісових ресурсів застосування лісівничо-екологічного аудиту приватизації лісів необхідне для:

- оцінки стану (якості) ділянок лісового фонду за лісівничими, економічними, екологічними і соціальними параметрами;
- оцінки відповідності стану лісоземельного угіддя принципам, правилам, вимогам, нормам раціонального використання і відтворення лісових ресурсів;
- визначення лісівничо-еколого-економічної ефективності (результативності) лісогосподарювання, можливості екобалансованої, екобезпечної інтенсифікації лісовирощування;
- обґрунтування необхідності переведення ерозійно небезпечних земель до складу лісового фонду для приватного лісовирощування на принципах довгострокової оренди з подальшим формуванням інституту приватної власності на ліси.

Впровадження екологічного аудиту приватизації лісів, приватного лісоволодіння і лісогосподарського підприємництва дасть змогу формувати та розвивати механізм екосистемного управління лісами в умовах реформування відносин власності у лісоресурсній сфері.

Важливим елементом трансформації еколого-економічних основ у сфері використання і відтворення лісових ресурсів повинна стати умова обов'язкового відшкодування економічної втрати лісогосподарським суб'єктам (підприємствам, окремим лісоволодарям, орендарям) від непередбаченого зниження продуктивності та погіршення якісного стану лісоземельних угідь, загибелі об'єктів лісовирощування, які викликані впливом негативних факторів ризику природного та антропогенного характеру. Створення ефективної системи лісоекологічного страхування та відповідного механізму економічного стимулювання щодо запобігання екологічно небезпечних лісівничих явищ на основі цілісної системи лісогосподарських заходів у своїй ос-

нові значною мірою сприятимуть сталому розвитку лісового господарства, формуванню механізму приватного лісогосподарського підприємництва [4].

Зазначимо, що складність у стимулюванні приватних капіталовкладень у лісове господарство об'єктивно обумовлена тривалим періодом лісовирощування та відповідним еколого-економічним ризиком господарювання (але практика ринкової економіки лісового господарства свідчить і про ефективну інвестиційно-інноваційну діяльність лісових підприємств). Ефективний розвиток національної економіки лісового господарства на ринкових засадах потребує впровадження комплексу заходів щодо залучення приватних капіталовкладень у лісове господарство:

- підвищення рівня приватних доходів за рахунок фінансових субсидій, дотацій для впровадження удосконалених або якісно нових технологій (інновацій) лісовирощування та лісозаготівель;
- подолання традиційних стереотипів (соціальних, екологічних, економічних) щодо лісових капіталовкладень, кредитів;
- формування регіональних фінансових засад для розв'язання проблеми, пов'язаної з надходженням грошових коштів та їх наявністю у приватних інвесторів в період від посадки лісу та вирощування до віку рубки, переводу насаджень в лісовкриті площі;
- створення ефективної системи екологічного страхування в лісовому секторі.

Необхідно зазначити, що зараз переважає конструктивна позиція серед економістів-лісівників, згідно з якою приватні ліси варто створювати на землях, малопридатних для сільськогосподарського виробництва [1, 2, 5].

Ринково орієнтований господарський механізм використання та відтворення лісових ресурсів в умовах трансформації форм власності на ліси має передбачати ефективну систему економіко-правової відповідальності за лісопорушення, особливо у післяприватизаційному періоді. Безумовно, необхідність контролю та оцінки лісопорушень, урахування ступеня прояву екодеструктивних тенденцій у сфері приватного лісогосподарювання, виходячи з принципів екосистемного управління лісами, не викликає сумнівів і пов'язана з функцією відповідальності в системі відносин власності на ліси [3].

Трансформація відносин власності у сфері використання та відтворення лісових ресурсів вимагає прийняття Закону про приватні ліси, який повинен визначити такі організаційно-економіко-правові питання:

- механізм надання ділянок лісового фонду в приватну власність: органи управління приватизацією лісових угідь (земель лісового фонду і лісових насаджень); процедуру надання (заява, рішення місцевих органів управління, сертифікат і т.п.; обмеження щодо розміру ділянок лісового фонду відповідно до категорій лісів, які визначають доцільність та можливість приватизації; фінансові умови надання лісоземельних угідь у приватну власність та пільги, наприклад, для лісогосподарських фермерів);
- права, обов'язки приватних лісовласників щодо раціонального використання і відтворення лісових ресурсів, захист і охорону лісів;
- права, обов'язки органів державного управління лісовим господарством у сфері контролю, відтворення і захисту лісових ресурсів, у сприянні приватному лісогосподарському підприємництву; зобов'язання щодо підготовки та підвищення кваліфікації приватних лісовласників, лісогосподарських фермерів;

- фінансово-кредитна система приватного лісоволодіння: податкова система, фінансування відтворення і захисту лісових ресурсів за рахунок лісовласників та державних субсидій; фінансово-економічне стимулювання формування і розвитку приватного лісогосподарського підприємництва; механізм ціноутворення на продукцію лісогосподарського виробництва в рамках незалежного економічного (господарського) розрахунку;
- механізм створення та функціонування асоціації приватних лісовласників;
- організаційно-економіко-правова відповідальність приватних лісовласників за порушення принципів, правил, норм раціонального лісокористування, відтворення і захисту лісів, регламентованих лісовим та екологічним законодавством, відповідними нормативно-методичними документами. Тут необхідно сказати, що організаційно-економіко-правова відповідальність за лісопорушення з урахуванням середовищезахисних функцій лісів повинна набувати характеру економічної (матеріальної) відповідальності.

Таким чином, представлені основні структурні складові Закону про приватні ліси визначають основні організаційно-економіко-правові механізми реструктуризації лісового фонду, а також розвитку приватного лісогосподарського підприємництва на екосистемній основі.

На завершення необхідно наголосити на тому, що необхідно проводити постійний управлінський аналіз сильних (раціональних) та слабких (негативних) сторін державної, комунальної та приватної власності на ліси та відповідних форм лісогосподарювання, що дасть змогу, перш за все, державі, підприємницьким структурам формувати відповідну зважену, конструктивну стратегію лісогосподарювання, ефективну в економічному та екологічному відношеннях.

Література

1. **Воспроизводство** лесных ресурсов: эколого-экономические проблемы/ Я.В. Коваль, Е.В. Мишенин, А.М. Царенко, О.А. Литвиненко, И.Я. Антоненко. – К.: СОПС Украины НАН Украины. – 2002. – 314 с.
2. **Коваль Я.В., Антоненко І.Я.** Відносини власності в контексті реструктуризації лісового сектора економіки// Економіка України. – 2001, № 6. – С. 63-67.
3. **Мишенин Е.В., Андреева В.А.** Принципы лесной политики в сфере трансформации форм собственности на природные ресурсы// Економіка: проблеми теорії та практики: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ДНУ. – 2001, вип. 86. – С. 24-28.
4. **Мишенин Е.В.** Эколого-экономические проблемы природопользования в лесном комплексе. – Сумы: ИПП "Мрия-1" ЛТД, 1998. – 272 с.
5. **Синякевич І.М.** Інструменти економіки: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.

УДК 630*622+630*111

Доц. І.П. Соловій, канд. с.-г. наук – УкрДЛТУ

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ ЛІСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Висвітлено структуру процесу реформування лісової політики, її циклічність, роль державного управління, законодавства та інструментів лісової політики. Запропоновано принципи інституційного будівництва лісового сектора економіки.

Ключові слова: інституційне будівництво, лісова політика, лісове законодавство, лісовий сектор.